El Capital y el treball

Francisco Palanca y Roca

EL CAPITAL Y EL TREBALL

PROBLEMA SOSIAL

ESCRIT EN VALENSIÁ, TAL COM HUÍ ES PARLA,

DESARROLLAT EN FORMA DRAMÁTICA, EN UN ACTE Y EN VÈRS,

ORICHINAL DE

D. F. PALANCA Y ROCA

Obra premiá per lo Consistóri d' els Chocs Florals selebrats en lo teatro Prinsipal de Valensia la nit del 16 de Mars del añ 1885. Habent mereixcut el premi estraordinari qu' el M. I. Sr. D. VISENT BOIX deixá pera la millor comedia qu' es presentara escrita en valensiá.

SEGÓN EDISIÓ

VALENSIA: 1885

Imp. y llibr. de Ramón Ortega

BAIXÁ DE SEN FRANSÉS, NÚM. 11

OBRAS DEL MISMO AUTOR

En castellano

Deuda sagrada, pieza en un acto.
El Angel de Salvación, drama en tres actos.
La Conquista de Orán, id., id.
¡Valencianos con honra! id., id.
El 8 y el 10 de Octubre, id., en dos actos (segunda parte.)
El pleito y la transacción, pieza en un acto.
Una aventura de Felipe IV, zarzuela en dos actos.
Tres y ninguna, pieza en un acto.
Un baile de máscaras, comedia en tres actos.
Las escuelas en España, id., en un acto.
La Cruz de plata, drama en tres actos y un prólogo.
Fueros y Germanias ó el Encubierto de Valencia, drama en cuatro actos.
Frascuelo! zarzuela en un acto.

En valenciano

Llágrimes d' una femella, pieza en un acto.
La millor rahó el trabuc, id., id.
Un casament en Picaña, zarzuela en un acto.
Suspirs y llágrimes, id., id , (segunda parte).
El sol de Rusafa, id., id.
La Ballá de Sen Fransés, pieza en un acto.
Chimo Tarañina, id., id.
Tres roses en un pomell, drama en tres actos.
Lo que sembres cullirás, id., id.
Decrets de la Providensia, id., id.
Un parent del atre mon, zarzuela en dos actos.
Dos gotes d' aigua, pieza en un acto.
Toni Manena y Chuán de la Són, id., id.
Un nin d' enredros, id., id.
Un Tenorio en calsonsillos, id., id.
Deu els cria y ells s' achunten, id., id.
El secret del agüelo, id., id.
Els dos anells, drama en dos actos.
La gata moixa, pieza en un acto.
Avespes del dia, comedia en tres actos.
Ortigues y roselles, comedia en dos actos.
El capital y el treball, comedia en un acto.

Á LA MEMORIA

DE LA INSIGNE

SOSIETAT ECONÓMICA DE AMICS DEL PAÍS

y en recòrt de la gran EXPOSISIÓ REGIONAL

selebrá per la mateixa en Juliol del añ 1883

Honorables y dignísims patrisis:

Fill com soc d' honradisim obrer y obrer yo també fins, á la edat de vint añs, no es d' estrañar que despèrte en mí sempre vivisim interés, tot lo que te relasió en lo milloramení moral, intelectual y material de les clases treballadores.—Cuestió huí sense ducte de les de més trasendènsia pera el progrés en la marcha sosial de la humanitat...—Aixi, pues, no estrañareu tampòc que s' ompliguera lo meu còr d' orgull y satisfacsió al contemplar la gran festa de la industria, dispòsta y selebrá per vòstra ilustre corporasió, en aquell palau encantat que improvisareu en los jardins del Real.

Vosatros que de temps antic porteu ab tanta justisia l' honrós titul d' **Amics del País,** *en eixa Exposisió—orgull del Reine—¡habeu conquistat pera els fills de la tèrra, el de insignes patrisis...! dignes de etèrna lloansa en la postreritat!... per lo tant, no deu paréixervos estrañ, torne á retrucar, que lo darrer dels fills d' esta Valensia, espill del paradis, inspirat per lo viu sentiment qu' en mí despertá aconteiximent tan sublim, hacha tratat al escriure la present comèdia, de manifestar als héroes del taller, qu' els homens que verdaderament se interesen per lo seu benestar, son*

aquells que inspirats per la fe del patriotisme, promouen festes tan grans en profit de la industria, del comèrs y del treball.

Acolliu, pues, benévols la espresió que del fons del meu còr vos dirichisc, admirat del gran servisi que habeu fet á la patria. Confíe en que no se parareu á pensar lo pòc que yo valc, ni lo pòbre del meu regal, otorgantme lo favor de admetre la present dedicatòria; que si yo per ma pobrea intelectual, peque pròu d' atrevit en este cas... ¡d' ánimes grans fon sempre el protechir als chicotets!

Valensia 27 de Abril del añ 1885.

F. Palanca y Roca.

REAL SOCIEDAD ECONÓMICA

DE

AMIGOS DEL PAÍS

DE VALENCIA

Esta Sociedad, oído el informe favorable de su sección de Literatura, acordó, en sesión de 6 del corriente, aceptar con agradecimiento la dedicatoria que V. se sirvió ofrecerle de su obra dramática «El Capital y el Treball.»

No se equivocó V. al creer á la Sociedad Económica de Amigos del País vivamente interesada en el general progreso, al que contribuye con el suyo particular Valencia, grande por la unión de sus hijos en el amor á la patria.

De aquel interés dió prueba la Sociedad en la grandiosa Exposición que á V. inspiró su obra: fué allí los más ostensibles la exhibición de los adelantos materiales; pero no se ocultaba á los Amigos del País que, al elevarse el nivel de la riqueza, se habían perturbado las relaciones de cuantos contribuyen á crearla, y á la vez que llamaron á concurso los productos, recogieron datos para conjurar el peligro de que el capital y el trabajo rompan la ley, tan moral como económica, por cuya virtud son mutuos auxiliares.

En ese espíritu ha inspirado V. su trabajo, y esto principalmente lo ha hecho recomendable á la Sociedad, cuyo acuerdo, por lo mismo, me honro y me complazco en comunicar á V., que, mostrándose amigo del país, tiene el mejor título para merecer nuestra gratitud y nuestro afecto.

Dios guarde á V. muchos años.—Valencia 13 de Mayo de 1885.—El Director, Juan Reig y García.—El Secretario general, Ramón Puchol Ferrer.—Sr. D. Francisco Palanca y Roca.

PERSONACHES

AMPARO.	FERNANDO.
D. MATÍES.	PASCUAL.
VISÉNT.	FACUNDO.
EMILIO.	UN OBRER.

ACTE ÚNIC

El teatro figura ser el pati d' un gran edifisi, destinat á fundisió de ferro y taller de construcsió de máquines; ventse convenientment colocaes, varies correches que figuren rodar al impuls del vapor; y en arreglo á esta clase de industria dehuen vores en la esena efèctes que donen carácter á la decorasió. Dos pòrtes á la dreta del actor en primer y terser terme; á la esquèrra una escalinata en pasamá, que conduix á un pabelló, el cual te una finestra que dona front al públic, y en terser terme pòrta lateral: el foro es tota una galería completament despejá.

ESENA PRIMERA

EMILIO *y* PASCUAL

EMILIO. No es el camí que tú indiques,
Pascual, el més asertat;
si el treball es respetable,
també hu es el capital.

PASC. ¿Sense el bras d' el operari
els burguesos qué farán?
La huelga es chusta.

EMILIO. Les huelgues
son chustes segons se fan,
y segons cóm se proyècten,
donen el seu resultat.

PASC. Sens' elles encá estaríem
com en los sigles pasats,
guañant pòc, treballant molt
y apretánmos el dogal.
Els lloguers de casa aumenten,
els comestibles van cars.
El que avans en dos pesetes
mich, mich, podía menchar,
huí en cuatre li ve molt chust
pa igualarse en lo d' avans.
¿Dic mentira en lo que dic?
¿Es sèrt ó no?

EMILIO. Veritat.

PASC. Els obrers huí nesesiten
baixa en hores de treball
p' al descans y pa instruirse.
EMILIO. ¿Qué més?
PASC. Aument de chornal.
EMILIO. ¿Y qué?
PASC. Part en les gananSies.
EMILIO. Dígueso pronte; y la mar...
PASC. Me pareix...
EMILIO. D' eixa manera
no adelantarém res may.
PASC. De quín mòdo?
EMILIO. ¿De quín mòdo?
PASC. Sí, parla.
EMILIO. Atén y vorás.
T' ha dit, Pascual, que les huelgues
son chustes, segons se fan,
y que segons se proyècten
donen el seu resultat.
(Apareix Visènt que queda escoltant).
El treball es nesesari,
nesesari el capital;
els dos units se completen,
s' aniquilen separats.
Cuant per part d' els operaris
se sent la nesesitat
d' aument ó de recompensa,
deu el obrer estudiar
en chustisia y en consènsia
lo que guañe el capital;
y si encontra una rahó,
después de ben meditat,
que positiva demostre
qu' aument de chornal li cap,
sense huelgues ni motins,
ni meñs volerse imposar,
dignament y decorós,
no imposibles demanant,
formule les pretensions
qu' atmitixca el capital,
qu' éste sense el operari
es un camp sense sembrar!...
y no perdrá la collita
si comprén qu' al aumentar
mich per sent sobre el seu gasto

li queda un producte gran.
Si es demana lo imposible,
el equilibri es desfá,
y entonses pòrten les huelgues
ruines y malestar.
¿Saps, pues, lo qu' es nesesita
pa lograr el resultat
que t' ha dit, en este sigle
de les llums y del treball?
Atén, pues, y no t' ofengues
si t' encontres señalat.
Ans que tot deu el obrer
mirant per sa dignitat,
ferli visites nocturnes
á la escòla d' Artesáns,
ó al Sírcul Obrer Católic,
ahon més se senta inclinat;
al Ateneo Casino
Obrero, sentros chagants,
ahon gratis la llum qu' irradien
espléndida está brillant
fa catorse añs nit y día
per la nostra capital.
¡Eixos sentros! eixos sentros
que no 'm canse d' alabar!
degut als cuals sense ducte
hiá un cambi trasendental
en usos, fets y costums
d' este pòble valensiá,
al que huí la providènsia
li sonriu per totes parts!
El que diu que no te temps
pa instruirse, diu engañ;
el que diu que falten michos,
no diu huí la veritat:
mes fa el que vòl qu' el que pòt;
voler es poder, Pascual;
al qu' es instruit l' atenen:
al que no, may li fan cas.
—¿Saps huí lo qu' es nesesita
pa dependre? Voluntat!...
Michos ne sòbren, desichos
son els que falten si acás.
Aixina es com brilla el pòble,
així es com arriba al cap,

així es com en este sigle
se está vivint alguns añs!
Sent, pues, els treballaors
dignes, serios é ilustrats,
sabrán, tratanse de huelgues,
el qué y el cóm demanar!...
D' atre mòdo es imposible,
créume; imposible enchamay
que s' avinguen y se entenguen
els obrers y el capital!
¡Instrucsió!

PASC. Yo no ha tengut
temps p' aixó.

EMILIO. No 's veritat.

PASC. Emilio!

EMILIO. Mes que te pene,
la culpa es tehua, Pascual.

PASC. No hu cregues.

EMILIO. ¿Que nó?
¿Y mon pare?
(En molta espresió).

ESENA II.

EMILIO, PASCUAL *y* VISENT.

VISENT. (¡Fill meu!)

EMILIO. Els dos d' una edat
veniu á ser; igual día
fon pera els dos el entrar
d' aprenents en lo taller,
tindríeu dotse ó trets' añs.
Pòbres sons pares y els teus,
en tot hau segut iguals;
mon pare á fòrsa d' estudi,
de constansia y de treball,
huí el seu renom, de Valensia
va en atres puestos sonant!
y Visènt el fundidor
Deu sap ahon aplegará.
Ell no descansa, éll no viu,
éll mamprén òbres chagants,
y huí, degut als seus mèrits,

pòt sobre el pit ostentar
testimòni irrecusable
de lo qu' es y lo que val.
—No hu dic per mortificarte,
pues saps be qu' en mí no cap;
pero al durse la cuestió
al punt ahon está posá,
pensa en éll, medita tú...
y no cal pasar avant.

VISENT. ¡Mare de Deu!

(Presentanse).

EMILIO. ¡Siñor pare!

PASC. Visènt!...

VISENT. Dónam un abrás!
¡Qué més dicha, qué més glòria
podré yo tindre enchamay,
qu' ouir de la tehua boca
lo que acabe d' escoltar!
Fill meu, Deu te beneixca,
ta mare desde allá dalt
ouinte com yo t' escolte
de gòig s' electrisará!
—Pascual, les épòques muden,
y en atre temps comparant
el present, sapies y entengues
que si tot ho pogué avans
la fòrsa y els pergamins,
seguint el sigle com va,
huí el pervindre es de la industria,
d' el comèrs y de les arts.
Huí el pòble y la clase micha
per los mèrits d' el treball,
eu son tot, eu pòden tot,
y á tot puesto arribarán.
El que no estudie y progrese,
el progrés l' arrollará!...
Qu' el mon, si avans fon d' uns atres,
huí val més el que més sap...
en una paraula, fills,
huí, per lley providensial,
el pervindre es pera els hòmens
de la sènsia y del treball!

PASC. La sòrt...

VISENT. La sòrt es molt bòna,
pero en lo mon trobarás

burros de sòrt, que son burros...
y en burros acabarán!
—Seguix, fill meu, com seguixes,
y ahon tú vòls aplegarás.
La constansia fa milacres,
l' aplicasió còses grans,
la fe saps qu' aplana montes!...
per la fe sòls inspirat
dugué Colón en sèrt día
hast' América les naus!...
y per la fe Chesucrist
redimí á la humanitat!

PASC. Yo te diré...

VISENT. Tú, Pascualo,
no tens boca en que parlar;
bòn humor y amic de festes
li has fuchit pròu al treball.

PASC. Por vida de...

VISENT. No t' ofengues.

PASC. No, no, si es la veritat.
Confese, que al tindre un duro,
ya soc ric .. y rataplam!
M' estime més una chala
qu' una misa en òrgue; el Grau,
la Manisera y Figuetes
me tenen entusiasmat!
¡Qué vòls, son tan agradables
les chales y els rosechats!

VISENT. Hòme...

PASC. El mon son cuatre díes,
Visantet, y ben mirat,
cuant tú et muigues y yo 'm muiga
al dos mos soterrarán;
y entre tú que tant cavilés
y yo que no ha cavilat,
per més qu' en bombo y platillos
te vullguen unflar el cap,
com ya estarás dins la tèrra...
figurat si eu sentirás.
De mòdo, que si en lo d' ara,
penses en lo que vindrá,
tragám contes y vorém
de tú á mí quí haurá guañat.
Fem punt y ralla y tallém;
cada ú al seu ideal,

yo soc així y així vixc,
viva la Pepa, y en pau.
(*S' en va*).

ESENA III.

VISENT *y* EMILIO.

VISENT. Ya eu veus!
EMILIO. Se retrata al viu.
VISENT. Com éste en tròbes uns cuans
que conten en bònes mans
y es queixen sense motiu.
Molts atres caminen segos
y atenen á veus estrañes
que predicantlos patrañes
els dúen com á borregos.
EMILIO. Y qué, pare?
VISENT. Men ha eixit;
prop de dos hòres están,
y primer qu' acabarán
tornará á ferse de nit.
EMILIO. D. Matíes...
VISENT. Se conforma
en ouir proposisions
sempre que les condisions
s' adapten á una reforma.
EMILIO. Mal ho veig.
VISENT. Yo també fill;
allí el que manco delira.
EMILIO. ¡La huelga en mich de la fira
dona huí molt mal espill!
VISENT. ¡Tot parat!
(*Dirichint la vista á la maquinaria.*)
EMILIO. ¡Dona consènsia!
VISENT. Per anar torsuts y mal,
parat tot un capital
y els obrers en la indichènsia.
M' aflixc tan sòls de pensaro.
EMILIO. Y qu' el obrer no repare...
VISENT. No hiá mans.
EMILIO. No, siñor pare.
VISENT. Pasos sent.

ESENA IV.

Els mateixos y AMPARO.

AMPARO. (¡Emilio!)
EMILIO. (¡Amparo!)
VISENT. (S' han torbat; criden els còrs!)
EMILIO. (Mos mira).
AMPARO. (Póbra de mí).
EMILIO. (Callém)
VISENT. (Sempre reselí.
Ella y éll son dos tesórs).
Y ton pare?
AMPARO. L' ha cridat
el tío fará mich' hòra,
y en la galería fóra
parla en éll.
EMILIO. ¿Acalorat?
AMPARO. Res d' aixó!
VISENT. Qué! D. Matíes
ya saps qu' en tota ocasió
es hóme de reflexió
y en té de sòbra estos díes.
EMILIO. Sèrt es.
VISENT. M' en vach capa dins.
(M' electrise contemplanlos,
y dichós fora casanlos).
EMILIO. (Patixc).
VISENT. (Son guapos y fins).
AMPARO. (Sospechará).

(*Visènt después de contemplarlos li pòsa la má damunt del muscle á Emilio y el distrau.*)

VISENT. Segons trasa
algo et vull en lo peròl
ó ta pegat masa el sòl
damunt de la carabasa.
EMILIO. No sé... la calor...
VISENT. O el fret;
de tot tindrás á estes hóres.
No vaches may per les vóres,
pensa rècte y mira dret.
Inspírat com deus, portant

per norma la rectitut,
la honradés y la virtut,
y mirant sempre al dabant
mentres el pèu no s' esbare,
per més qu' et fasen el bú,
no tingues pòr á ningú
tenint en vida á ton pare.

EMILIO. No comprenc...

VISENT. Tinc el resèl
de que no tens tots los vòts.

EMILIO. Pero...

VISENT. Veig uns nubolòts
que donen sombra al teu sèl.
—Filla, Adeu! vals micha España.
Saps que desde chicoteta
te conec una miqueta *(Conmogut)*.
y el so Visént no s' engaña!
¡Votovás! qué tinc así
que pareix qu' em tronche el còr?
¿Es tristor, es gòch ó es pòr?
ó tot chunt tancat en mí?
Tot chunt es!...

EMILIO. Pare!...
(Cridanli la atensió).

VISENT. Fill meu!...
(Si els dos acaben la història
com yo vullc, pa qué mes glòria,
pa qué més!...) Adeu!... Adeu!...

ESCENA V.

EMILIO *y* AMPARO.

EMILIO. Qué tens? *(Pausa.)*

AMPARO. Emilio...

EMILIO. Sonriu.
Dónali sòlta al plaer,
qu' al que ma donat el sér,
també l' has deixat cautiu.
Brille en ta cara divina
l' alegría que m' embarga;
qué penses ó qué t' amarga?

AMPARO. Que no hiá flor sense espina!

EMILIO. ¡Oh, qué dius!
AMPARO. El temps apura
y aprofitarlo es presís:
tinc damunt un compromís,
y es nòstra dicha insegura.
EMILIO. Qué dius... acaba?
AMPARO. El resèl
que ton pare t' anunsiat,
pera mí s' ha presentat
enfosquint lo nostre sèl.
EMILIO. No sé...
AMPARO. Saps que D. Matíes
es tío á més de padrí;
saps que m' ha criat así
casi desde els primers díes;
qu' els dec molt y dec voler,
pues entre sons fills y yo
s' ha fet chamay distinsió
ni en casa ni en lo carrer.
Dit asò, ya arribe al fí:
tinc comprés per sèrts efèctes,
qu' els tíos tenen proyèctes
de casarme en mon cosí.
EMILIO. ¡Oh! ¿Qu' has dit?...
AMPARO. Calma.
EMILIO. Imposible!
AMPARO. Yo dic igual.
EMILIO. Llum d' el còr!...
yo no tinc més qu' un tesòr,
y eixe eres tú.
AMPARO. ¡Trans horrible!
(*Pausa curta*).
EMILIO. Y qué? Podré en cas donat
saber si está desidit
el teu pit com el meu pit
cumplinse en tú lo churat?
AMPARO. Per qué no?
EMILIO. Conte en ton cór?
AMPARO. Ara y sempre.
EMILIO. Sent aixina
la flòr pa mí no te espina
y al terme vaig sense pòr.
Res m' arredra, res m' atèrra,
com ton tío, voré yo
si em fas una posisió

que done envecha en la tèrra.
Si éll, degut al seu talent,
al treball y á la constansia,
llavoriós desde la infansia
huí te un nòm y es opulent;
si desde simple operari,
honrat y honrant al país,
del treball al compromís
ha arribat á millonari.
yo, que huí com auxiliar
y primer delineant,
así mateix vinc guañant
un sòu ya pròu regular;
yo, que huí soc bachiller
y estudie en hòres privaes
les matèries dedicaes
pa tot lo que yo vullc ser,
yo, fent un esfors titánic,
tenint la fe per capítul,
no he de parar hasta el títul,
del ingeniero mecánic!
Fet asò y sense parar,
quí sap ahón arribaré!...
ni els milacres que la fe
podría realisar!
Quí sap, si en este calvari
duc en tú com á element,
per bandera el pensament
y á Deu per intermediari!

AMPARO. Pues á tot si el cas aplega;
caminant els dos á un fí,
yo pera tú y tú per mí,
vorém quí més fe desplega.
No desmayes si has trobat
obstacles en la carrera,
pensa que tot eu supera
la fòrsa de voluntat.
M' avinc á tot, si se creu
convenient pa la victòria!...
la tehua glòria es ma glòria
y el teu destini es el meu!
Units y sense resèl,
á vénser en tota guerra!
units, Emilio, en la tèrra,
y units después en lo sèl.

EMILIO. Amparo!...
AMPARO. Adeu!...

ESENA VI.

Els mateixos, y FERNANDO.

FERN. ¡Oh! Siñores.
EMILIO. (M' encocora).
AMPARO. (També á mí).
FERN. Deu els guarde.
EMILIO. Deu qu' el guarde.
AMPARO. Adeu!
EMILIO. Adeu!

(Anansen cada ú per puesto distint.)

ESENA VII.

FERNANDO *asòles.*

FERN. ¡Infelís!
Estos cuant en mí se tròben,
pareix que me vullguen dir:
—Prenga la pòrta en seguida
y allargues en tot lo fil.—
Pòc, á pòc, no tingau presa
que ya está tot en un trís,
y tal com huí van les còses
camina tot al seu fí.
Grasies á la mehua astusia
ya son tots del meu partit,
y la huelga anirá pronte
al punt ahón la conduixc.
Tot va al pèl, y mentres tant
còbre yo els meus trentasís
diaris, viaches, etsétera...
y *adelante* el embolic.
M' eu paguen be y dec servirlos
als de Lóndres y París;
y huí, si Deu no eu remedia,
pegará asò un esclafit.
¡Hola! así s' acòsta el dueño;
ojo al Cristo, y á vivir.

ESENA VIII.

FERNANDO, D. MATÍES *y* VISENT.

MATÍES. Seguim lo mateix que estabem;
ya 'm vaig cansant de la huelga
y em van á obligar á pendre
quisá una medida seria.
De huí no pasa: entre tans
directors com te la festa,
no ha hagut ú que conseguira
unirlos en una idea!...
Ya eu saben, pues; ó concreten
la cosa á deguda regla,
ó yo per mí dispondré
segons lo que m' interesa.
Sápiau, y fásals saber *(A Fernando)*
que no 'n vullc més d' esta jerga
ni viure vullc dins ma casa
sitiat, ó com una fiera
acorralá entre dosents
qu' están esperant la presa.
Huí acaba tot; acabanse,
ya eu sap, la condesendènsia.
FERN. No está tot en mí.
MATÍES. No impòrta, *(Molt sério)*.
pòt obrar com li parega.
FERN. Corrent.
MATÍES. Mes dec advertirli
que sé molt sobre la huelga,
com sé molt sobre vosté
per més que vosté no eu crega.
FERN. Sobre mí?
MATÍES. Datos y nòtes
conserve en una cartera *(Gran intensió)*.
que podríen en moments
donats causarli sorpresa.
FERN. D. Matíes...
MATÍES. Tinga en conte
que no soc d' els de la huelga;
que yo no 'm deixe engañar
fásilment per qu' ils enredra.

FERN. ¡Oh! li chure...
MATÍES. Y tinga en conte,
que si he sufrit la presènsia
de vosté tots estos díes
y no 'l tire ara mateixa,
es perque les sircunstansies
hu han arreglat de manera,
qu' el pòble volent ser lliure,
la llibertat interpreta
ficanse dins de ma casa
y disponent de manera
que tinc qu' aguantar la guasa
de vosté... etsétera, etsétera.
Conque ya hu sap, dins l' esperen
els promotors de la huelga.
FERN. Vaig, pues.
MATÍES. Procure arreglaro...
(que puc enviarlo á Seuta). *(Apart).*
FERN. Qué diu!
MATÍES. No res, punt en boca
qu' es fa tart y estic de presa.
FERN. (M' ha ubèrt els ulls! ha fet mal!
no sap encara en quí pega!):
MATÍES. D. Fernando... *(En ironía).*
FERN. Vaig; ya vaig.
(¡Ay de tú si el cas aplega!) *(S' en va).*

ESENA IX.

D. MATÍES *y* VISENT.

MATÍES. Pareix que lo qu' ara ha ouit
li ha causat bastant sorpresa?
VISENT. No eu negue; del seu cuñat
gran amic...
MATÍES. No es fluixa pesa.
Amics eren en la infansia,
mes s' en ixqué de Valensia
fa sets' añs y desde entonses,
ya veu si va llarga fecha:
te capítuls en la historia...
y com la d' éll me interesa,

ma fet en ells indagant
en Valensia y fora d' ella.
Ya vorá.

VISENT. Si no mirara...
Hui per huí, molta prudènsia.

MATÍES. Tú, Manuel, díguesli á Amparo
que tinc que parlar en ella.

(Dirichinse á un dependent de la fundisió que atravesa la esena.)

En l' hòrt está; y sobre tot,
díguesli qu' el temps apreta.
—Me té son fill satisfet
moltísim, Visènt.

VISENT. ¿De veres?

MATÍES. Lo que li dic, un pervindre
li augure brillant.

VISENT. Hu espere.

MATÍES. Si la huelga no s' acaba
tenint fatals consecuènsies,
pràcticament una pròba
tindrá de lo que l' aprèsie.

VISENT. No sap lo que gòcha un pare
al ouir qu' així se exprese
parlant de son fill, el qu' es
pròp de sis añs el seu jefe.

MATÍES Tot s' eu mereix.

VISENT. No hiá ducte
que mon fill es chic de prendes.

(Pausa).

MATÍES. Y les quintes?

VISENT. Ya 'l tinc lliure
per mil sincsentes pesetes. *(Pausa).*

MATÍES. Y no pensa en matrimòni?

VISENT. (¡Qu' és asò!) No sé qué pense.

MATÍES. ¡Si qu' es estrañ!

VISENT. Encá es chove:
prou temps li queda pa penes.

MATÍES. (No sap res ó se reserva).
Amparo ve.

VISENT. Pues el deixe.
(Mal me sabría un disgust
tocant á lo que sospeche). *(S' en va).*

ESENA X.

D. MATÍES *y* AMPARO.

AMPARO. M' ha dit Manuel...
MATÍES. Els moments
son presiosos; se susiten
d' un mòdo, que presipiten
per huí els aconteximents.
Dit asò y lo qu' ouirás,
sabent lo molt que te vull,
si el teu pit ma veu acull
gran consòl me donarás.
AMPARO. Mane vosté.
MATÍES. No en manaro
estriba así la cuestió;
lo que vinc á buscar yo
va rècte al teu cór, Amparo.
Si en éll no lògre fer presa
será pa mí una desgrasia;
òume be y en eficasia,
Amparo, que te interesa.
La huelga, siga com siga,
arriba huí al seu final,
pues per més qu' em sapia mal
y diguen lo que se diga;
si á pesar d' els meus desichos
tal es en ells la exichènsia
que no resulta avenènsia,
no caben ya termes michos.
No vullc més congoixa ó pena
ni á més sufriments m' avinc:
pòse en venta tot cuant tinc
mudant per complet la esena.
Lliure per fí del taller,
prepararé el equipache...
AMPARO. Siñor tío...
MATÍES. Y un viache
faré llarc al estrancher. *(Pausa).*
AMPARO. Quisá vosté, com mon pare
ha pres part en la cuestió,
no 'm vullga.
MATÍES. No, filla, no,

qu' en tú contemple á ta mare,
y es tânt lo que sent en mí,
y te vullc en tal exsés,
que anhele per tú fer més
de lo qu' ha fet hasta huí.

ESENA XI.

Els mateixos, y Emilio *que queda escoltant.*

Matíes. Tot se va presipitant,
y vullc, pues el temps me manca,
que categórica y franca
me contestes al instant.
Saber pretenc si el teu còr
lliure es d' el tot, y en tal cas,
si vòls á mon fill, serás
sa muller; no tingues pòr,
sigues franca y desidida;
yo no m' impòse, ¡aixó no!...
encara qu' eixa ilusió
forma huí part de ma vida.
Tinc resèl de que quisá
no falta qui més felís,
te lograt el paraís
que mon fill ambisioná!...
Amparo. Tío...
Matíes. No tingues reparo.
Amparo. ¡Ah! per favor!..
Matíes. S' acabat,
ans que tot, la veritat,
per dura que siga, Amparo.
Amparo. Yo no sé!...
Matíes. Digues.
Amparo. Si apura...
no sé mentir.
Matíes. Se comprén.
Amparo. Lo que huí de mí pretén...
Matíes. Qué?
Amparo. Te el seu dueño.
Emilio. (¡Oh! ventura!)

(Apareix el siñor Visènt per el terme opòst ahon ixqué Emilio y queda ouint hasta son temps sense que ningú repare en éll. Pausa.)

MATÍES. Tal creguí; (*Afectat*).
AMPARO. Perdó!...
MATÍES. Perdó?...
de qué?
AMPARO. Yo..
MATÍES. No tingues pòr
Perdó? quí mana en lo còr!...
sòls Deu que sap la rahó.
AMPARO. Si ingrata. .
MATÍES. Per caritat
deixa ya, qu' em fas patir.
No vullc unió que á existir
done la infelisitat.
Ell sentirá la ferida,
yo la sentiré més qu' éll,
perque eixe ensomi tan bell...
era el desich de ma vida!
¡Grandea, nom, opulènsia,
ni val res, ni res compòn!...
La Providènsia eu dispòn
y acate á la Providènsia!...
AMPARO. No 'm te rencor?
MATÍES. Rencor yo!..
Cuánt has vist ánchel de Deu
que ton tío en lo còr seu
abrigue mala pasió?
Viu tranquila y sosegá,
que si digne es de tú el ser!...
que ton marit ha de ser!...
ton tío t' apoyará.
AMPARO. De veres?...
MATÍES. Pues qué crees?
que pensabes?... que comprens?...
tío com el que tú tens
no n' ix ú pa tots los díes.
Sòls desiche un curt favor...
AMPARO. ¡Oh! quín?...
MATÍES. En pago del mal
que m' ha fet, quí es el mortal
dueño huí del teu amor?
AMPARO. Vosté eu sap, segons resèl
que fa poc manifestá.
MATÍES. Sèrt, mes vullc qu' em digues... (¡Ah!)
(*Reparant en Emilio*).

AMPARO. Tío...
MATÍES. (Descorrém el vsl)
Digues.
AMPARO. Pero...
MATÍES. Res t' aflixca.
AMPARO Pues, es tío...
VISENT. (De goig plòre).
MATÍES. Chírat! *(Señalant ahon está Emilio rápit).*
AMPARO. ¡Eixe es el que adòre!
(En tota la expresió y vehemènsia posible y ananseu rápidament).
VISENT. ¡Filla! Deu te beneixca!
(Al ouir la veu de Visènt se chiren ahon está éll).
EMILIO. Siñor pare! *(Sorprés).*
VISENT. Tot salvat!
MATÍES. Seguiume. *(Summament afectat).*
VISENT. Feste ilusions!
MATÍES. Veniu!... No son els millons,
No son, la felisitat!
(S' en van els tres per lo pabelló.)

ESENA XII.

FERNANDO y PASCUAL.

FERN. Couque de chala?
PAS. Un ratet.
FERN. Vacha, fume.
(Donanli un paquet de sigarrels).
PAS. Moltes grasies.
FERN. Guárdesela. *(A la que li 'l torna).*
PAS. Tota?
FERN. Tota.
PAS. Pues siñor, Deu que li hu pague.
FERN. Tinga mistos.—Pa vosté.
(Referinse á la caixeta de mistos que Pascual li torna).
PAS. També?
FERN. També, no repare.
Y qu' ha segut? *(Acsió de menchar).*
PAS. Caragòls;
un pòc sentidets, que estaben
hasta allí! mich plateret

d' aladròc, y mich de gambes,
dèu sentims de pa y un gos.

FER. Cóm un gos?

PASC. Un gos de táperes.

FERN. Y d' así? *(Acsió de beure).*

PASC. S' en ham fumat
tres michetes entre cuatre.

FERN. No 's molt.

PASC. Qué té que ser molt!
pero, en fí hiá pòques chapes.

FERN. Tinga un puro. *(Li 'l dona).*

PASC. Carabina!...
vosté está huí fet un ánchel.

FERN. Yo pa qui es pòrta leal,
regals y dinés no 'm falten.

PASC. ¡Ah! ya: Facundo...

FERN. Facundo
vòl estar be en uns y en atres.

PASC. Com es cuñat, D. Matíes
la *jonjabat*.

FERN. Un pillastre.
—¿Demá va als bòus?

PASC. Quína eixida!...

FERN. Pero va als bòus?

PASC. Ni á les vaques.

FERN. Yo tinc una entrá de sòbra.

PASC. De sòbra? *(Rápit.)*

FERN. Y li la regale.
(Li dona la entrá).

PASC. Recarafa! qué delisia!
Cuant dic que vosté es un ánchel!...

FERN. Li fas goig?

PASC. Que si 'm fa goig!...
(Tú vesme omplint les bolchaques).
Me pareix vosté un lusero
y el besaría en les galtes.

FERN. Si?

PASC. *Con perdón sea dicho*
del aladròc y les táperes.

FERN. —Tots dihuen á boca plena,
Facundo el traidor. *(En veu baixa).*

PASC. ¡Ah! lladre! *(En mistèri).*

FERN. Tindrán un plá combinat
éll y el cuñat.

PASC. No hu estrañe. *(Ídem).*

FERN. Mereix que li peguen fòc
al edifisi; huí els atres
están calents.

PASC. Y en motiu!
(Te veo y si puc clavarte...)
Si tinguera cuatre duros
armaba así un sipisape...

FERN. Si es per això, tingan sinc. *(Li 'ls dona).*

PASC. (¡Alsa canela! .. m' els jame!)
Y qué? les proposisions...

FERN. Han quedat ya redactaes.

PASC. Y si no vòl?

FER. Guèrra á mòrt.

PASC. Ben fet. (Li 'n trac atres cuatre).

FERN. Rumor.

PASC. Ya venen.

FERN. Vosté
no fasa més que apoyarme.

PASC. Corrent, yo procuraré...
(Nadar y guardar les calses).

ESENA XIII.

Els mateixos, y VISENT, FACUNDO, OBRER PRIMER, *y un grupo numerós d' óbres que l' acompañen.*

VISENT. Sostinc lo que sostenía.

FAC. Visènt...

VISENT. El nòstre interés
está en qu' el treball no pare,
apurant hast' al estrém
michos legals, buscant sempre
lo chust y lo convenient.
¡Bòn eixemple estém donant
á eixos sent mil forasters
qu' es pasechen per Valensia
atraguts per tots aquells
qu' en favor de este país
se desvihuen á quí més!
No es así, no, com s' aprèsia
el gran sacrifisi, inmens,
qu' ha fet el Banc Regional
pera obrir en tan pòc temps

el ferro-carril de Cuenca,
que honra tant als que l' han fet.

FERN. La huelga ..

VISENT. La huelga cap
cuant no queda atre remey,
y la huelga may te llòc
si es demana lo chustet...

FERN. Vosté viu en un error.

PASC. Axò dic yo.

FAC. No hu entén.

PASC. Lo mateix dic.

VISENT. Molt m' estraña
Facundo lo qu' estic veent!
Tú avans, polític, fiabes
en los hòmens d' el progrés.

FAC. Huí no crec en els polítics.

PASC. Mosatros tampòc.

VISENT. Corrent.
Cregám en los que treballen;
d' eixe mòdo s' entendrém.

PASC. Ben charrat.

VISENT. Dignes patrisis
tenín en Mariano Aser,
Valero Cases, Gastaldo,
Dasí, Nòlla y mil com élls,
polítics y no polítics.
El treball tot eu mereix;
el treball al que te chèni
l' engrandix y arriba á ser,
si sap y val, hòme ilustre,
com li ha pasat al Marqués
de Campo, qu' en lo treball
ha arribat ahon se sap, sent
l' asombro y l' atmirasió
de pròpis y d' estranchers,
y hasta glòria d' esta tèrra
que li deu part d' el seu sér,
y per la que á totes hòres
s' el tròba dispòst al be!
Valensia s' en orgullix
de Campo y atres com éll,
Glòria al chèni, á la industria!
¡treballe qui vullga ser!

PASC. Ben charrat.

VISENT. Franc el camí

queda pera tots.
FAC. Sòls crec
que no tindrém res de bò
si mosatros no eu busquém.
PASC. Lo mateix dic.
FERN. ¡Si! ya es hòra
de que comprenga el burgués,
que deu entrar en ganansies
el infeliz chornaler.
PASC. Això dic yo.
VISENT. ¿Y si se pèrt?
FERN. Culpa es sehua.
PASC. Culpa es d' éll.
VISENT. Es dir, que si es guaña, vinga,
pero en cuant se perga, res,
qu' abòne al bochí de Málega
ó Alfonso el Matalafer?
FERN. El que treballa, el que súa!...
VISENT. Hòme, talles els cabells.
PASC. Això dic yo.
VISENT. Quín motiu
te así pa parlar vosté
qu' en chamay n' ha fet un brot
ni sau el treball lo qu' es?
FERN. Pòc á pòc...
VISENT. Pòbres y tontos!
ma qu' asò es bò caballers!
Est' hòme còbra y pasecha.
PASC. Això dic yo.
VISENT. Y els demés
depositen la suor
qu' es chupla este siñoret!
Quí es vosté? D' ahón ha vingut,
y al vindre, quín interés
la dut así? ¡Parlém clars
y avechám si s' enteném!
PASC. Això dic yo.
FAC. Masa saps
que Fernando es amic meu
y que ve comisionat
per Tarrasa y Sabadell,
Lléida, Reus y Barselona,
á formar part d' el Congrés
d' obrers internasionals
que va á establirse.

VISENT. ¡Chustet!
erem pòcs, parí m' agüela
y n' ixquerem uns cuants més!
Yo no li negue al treball
la chustisia que mereix;
yo lo qu' ataque es el mich
que s' emplea entre els obrers.
El despotisme es odiós,
vinga d' ahon vinga; així pues,
si es que revèla carácter
d' imposisió eixe Congrés,
com la huelga qu' está fense,
me declare enemic seu.

FERN. Pòc á pòc

VISENT. Ni més ni manco.
El treball es lo primer;
qu' eixe dona el benestar
d' un pòble, cuant éste es
rècte, econòmic, moral,
instruit, noble, prudent,
desidit, brau, orgullós!...
si el punt y el cas ó mereix.
Del treball en tota esfera
naix la fònt ahon tots bebém.
Les huelgues sòls aprofiten
als fabricants estranchers,
y asi lo qu' ham de buscar,
buscant pa tots el remey,
ser espanòls sobre tot,
favorint el be y l' aument
de la industria nasional
fija sempre en lo progrés!...
y allá els demés que s' arreglen
qu' así ya s' arreglarém.

FERN. Vosté falta.

VISENT. Y vosté sòbra.

FERN Cóm s' entén?

VISENT. Qu' está demés,
y si may l' haguerem vist
mos trobaríem més quiets.

FAC. Visènt! ..

PASC. Asò es pòsa mal.

VISENT. Préngau com vullga.

FERN. ¡Insolent!

VISENT. Cóm insolent! Viva Deu!...

ESENA XIV.

Els mateixos, *y* D. MATÍES.

MATÍES. ¡Alto! Visènt; asò qu' es?
VISENT. No res, s' ham acalorat.
MATÍES. Tot hu ha ouit.
PASC. Te mala baba.
MATÍES. No es asò lo qu' esperaba
de Facundo el meu cuñat.
El marit de ma chermana
que era así en tota ocasió
casi tan amo com yo,
també vol? també demana?
FAC. No es axí.
MATÍES. Cóm?
FAC. No s' olvida
del deure y de la desència,
qui dú en chustisia y consènsia
tots els actes de sa vida.
Ans de ocurrir lo present,
en bòna ó mala intensió,
la mehua federasió
me va elechir president.
Resistí á que se inisiara
la huelga, si be atmitía
lo qu' en chustisia creía
qu' al chornaler li faltara.
Dit millor, la mehua norma
fon sempre igual y uniforme:
tratant d' el fondo, conforme,
pero enemic en la forma.
Després discutí, breguí
sempre per tú, y no podent,
de sosio y de president
la dimisió presentí.
Y no debent en decór
seguir en tú fuchint d' élls,
pa que ni chovens ni vells
me puguen tirar al còr,
taller y casa abandona
desde huí en la capital,

éste que viu del chornal,
y s' allarga á Barselona!....
Dit está y tindrá que ser,
recordant lo qu' ha pasat:
asó es lo qu' el teu cuñat
ara y sempre sabrá fer.
Asò es lo que la consènsia
li mana al qu' ha fet per tú,
dins d' así, més que ningú.
Asò es honra, asò es desènsia!

MATÍES. La chustisia y la rahó
farán demostrar al fí,
que, ó se pren atre camí
ó aném á la perdisió.

VISENT. Facundo, en tot lo qu' ha dit,
presenta la veritat;
el qu' ara es huí president,
señores, present está.
Les proposisions dú escrites;
que les presente, y vechám
si Don Maties les creu
admisibles, y en tal cas...

OBRER. Lo qu' ha resòlt el Consell,
en sello y firma así va.

(Presentanli un plec tancat á D. Maties).

MATÍES. Vechám, pues. *(Obri el plec y llich).*

PASC. (No li fa grasia.)

(Después d' una pausa).

VISENT. (Mal rostro pòsa.)

MATÍES. ¡Asò, may!
Sedixc al chornal qu' em pòsen
y á les hòres de treball,
pero ans qu' aceptar dos còses
de les qu' así s' han posat,
preferixc qu' ardixca tot...
y acabém d' una vegá!
Ouiho tots, y chusgueu
els que sigau imparsials.
—No tinc dret á despedir
á ningú, sense contar
en la venia del Consell,
pòrtes be ó pòrtese mal.
Sòls puc, si demá tinc falta
d' operaris pa 'l treball,

pendre els únics qu' el Consell
se digne ó no presentar!...

VISENT. Això es indigne...

FAC. Es inicuo.

MATÍES. Asò entre els indios no s' fa!
Asò propòsen els hòmens
que busquen la llibertat!
Pues be, si avans eu diguí,
de nou repetiro cap.
Ans que aseptar d' este plec
les condisions qu' en éll van,
preferixc qu' ardixca tot! ...
y acabém d' una vegá! *(Torna el plec).*

FERN. Vosté medite...

MATÍES. ¡Silènsi!

FERN. Pero.....

MATÍES. ¡Calle el encausat!

VISENT. Cóm!

FAC. ¡Cóm!

MATÍES. Per delits d' estafa
en Madrid y en Alacant
l' esperen.

ESENA XV.

Els mateixos y EMILIO, *á qui seguixen dos guardies sivils.*

EMILIO. Y así en Valensia
d' ahon no se podrá escapar.

VISENT. Emilio!

FERN. Gran Deu!

EMILIO. Trataba....

FERN. Per Deu...

EMILIO. Volía insendiar
la fundisió; eu descubrí,
doní conte, s' ha aprobat,
y ara estos siñors l' esperen
pa trasladardo á Serrans.

(Se l' endúen els sivils).

FERN. ¡Maldisió!

PASC. (Moment pa tráureli
cuatre ó sinc duros).

ESENA ÚLTIMA.

Els mateixos, mench FERNANDO *y els sivils.*

EMILIO. ¿Qué tal?
MATÍES. Emilio! *(Apretanli la má).*
EMILIO. Eixa es la persona
en qui tots hau confiat!
MATÍES. Y ara?
VISENT. Rompeu eixe plec. *(El rompen).*
EMILIO. Bravo, bravo!
VISENT. A treballar!
MATÍES. Al treball, pues, compañeros!
FAC. Tots.
TOTS. Tots.
MATÍES. Atengau avans.
Per vosatros, per Valensia,
per l' obrer y el capital,
treballen hòmens ilustres
sense sosiego y descans.
No olvideu qu' en estos díes
en pompa y solemnitat
la gran festa de la industria
se inisia y se pòrta á cap.
Cóm se comprén qu' els que vihuen
dels productes del treball,
fasen huelgues y no miren
lo que fa eixa sosietat
ilustre, d' hòmens ilustres,
amics del país, amants
d' el be, d' el nòm de Valensia,
dels obrers y de les arts?
Glòria als hòmens qu' en pòcs díes
en Valensia hau presentat
entre totes les de España
la Esposisió més brillant.
¡Honremlos, que honra á Valensia
la Esposisió Regional!
VISENT. }
EMILIO. } Sí, sí.
FAC. }
MATÍES. Pensém en la fira,
d' ahon ve tot lo que huí es fa.

Fira que la atmirasió
ve sent de propis y estrañs!

VISENT. Sí, sí.

MATÍES. Glòria als Ateneos,
á La Escòla d' Artesans!
Pensém, pensant en la fira,
en los eixemples donats
per hòmens á qui Valensia
debenlos bé tant y tant!
Honrém, honrém la memòria
d' el ilustre desgrasiat,
d' el que fon l' inisiador
(*Va pòc á pòc oscurint*).
d' este insigne festival!...
Honra á D Mariano Aser!...
Honra als héroes valensians!

VISENT. Honremlos, sí. (*Pausa*). ¡Compañeros!
(*Entren més treballaors hasta omplirse la esena*).
D. Matíes ha inspirat
en lo meu còr una idea
que anhèle portar á cap.
Mariano Aser es molt digne
de ocupar un pedestal;
yo em compromet á fundirlo
tenint modèlo y metall.

MATÍES. Bravo, Visènt!

VISENT. Compañeros,
deposite cada cual
lo que vullga ó lo que puga.

FAC. Molt be.

TOTS. Sí.

VISENT. ¡Fills del treball!....
¡dèu sèntims á la memòria
d' un ilustre valensiá!

(*El siñor Visènt descubrinse, presenta el sombrero y tots van depositant monedes en éll: á medida que va duense á efècte esta operasió, van tots colocanse en dos files laterals á dreta y esquèrra, á fi de qu' el foro quede completament despejat á la vista del públic, desapareixent el teló del indicat foro y presentanse la vista de l' Alameda en nit de fira; destacanse en un punt donat un arc en un lletrero trasparent que diu* **Exposición Regional,** *al mateix temps que va elevanse un*

pedestal que conté la estatua de Mariano Aser de pèu y rodechà d' aureòla. Les correches que indiquen la maquinaria de vapor de la fundisió comensen á funsionar, oinse dins el colpechar dels martells sobre les incluses. Tot este cuadro deu estar acompañat per la orquesta que preludia les primeres nòtes en el moment en qu' el siñor Visènt comensa á resibir monedes: procuranse en tot que l' apoteosis final revestixca la machor solemnitat).

FÍ.